

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Yoksul Şair Cahza el-Bermekî'nin Şiirlerinde Belâgat

Rhetoric in the Poets of the Poor Poet Jahza al-Barmakî

Mahsum Taş*

Abstract: During the Abbasid period, which is accepted as the golden age of Arabic literature, many distinguished poets and writers were raised. One of the famous poets who grew up in this period is undoubtedly Jahza el-Barmakî. Although his real name is Ahmad, he became famous with the nickname Jahza due to his out-of-sight eyes. Since he was a member of the Barmakids family, which played an active role in the Abbasid administration, he was referred to as al-Barmakî. Jahza, who is a musician, poet, writer and narrator of many news, wrote works on music and literature. He was called "et-tunbûrî/tamburcu" because he played the tambur, a stringed musical instrument, very well. Since he narrated a lot of news about poets and writers, he was described as "al-İhbarî/who narrates a lot of news". Jahza al-Barmakî had a humorous personality that often resorted to humor with his friends and colleagues. He went to the palace upon the invitation of some caliphs and composed poetry in their private assemblies. However, he was accepted as the folk poet, not the palace. Living a poor life, Jahza earned his living by singing poetry. He often expressed his poverty in his poems, complained about this situation, and satirized his parents, who did not leave him a legacy. Although his poems possess high literary value, there has not been any academic study in our country that delves into the literary aspects of his poetry. In this study, Jahza al-Barmakî's life, works, witty and humorous words and poverty are discussed without going into details. Then, the literary value of his poems, which are scattered in various sources, and the rhetoricits contain were examined.

Structured Abstract: During the Abbasid era, translation activities and the coexistence of people from different cultures led to significant advancements in intellectual, scientific, and cultural fields. This period is widely regarded as the golden age of Arabic literature, during which Arabic poetry, in particular, witnessed great development. Literary gatherings were organized in the palaces of the caliphs, where discussions on literature, poetry, music, and news took place. The caliphs valued poets and writers, often honoring them with various gifts. Therefore, many poets and musicians such as Beşşâr b. Burd, Ebû Nuvâs, Ebû'l-Atâhiye, Ebû Temmâm, Buhtürî, İbnü'r-Rûmî and Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî who left their mark and had an important place in Arabic literature have been trained.

One of the famous poets, writers, and musicians who emerged during the Abbasid period was Jahza al-Barmakî. His full name is Ahmed b. Ca'fer b. Mûsâ b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek. His personal record is Ebû'l-Hasan, nisbesi el-Bermekî and his nickname is Jahza. He was given the nickname Jahza by the Abbasid Caliph Abdullah b. Mu'tez because of his eyes protruding outward. As his nisba indicates, Jahza belonged to the Barmakid family, which held fame and prestige during the Abbasid era and played various roles, including

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı Asst Prof. Dr., Siirt University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric

ORCID 0000-0002-3158-8631

ebulmina@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Taş, M. (2023). Yoksul şair Cahza el-Bermekî'nin şiirlerinde belâgat. *Turkish Studies - Religion*, 18(3), 329-348. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.71250>

Received/Geliş: 22 July/ Temmuz 2023

Accepted/Kabul: 25 September/ Eylül 2023

Published/Yayın: 30 September/ Eylül 2023

Checked by plagiarism software

© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY-NC 4.0

positions in the government, notably in the vizierate. Furthermore, he earned the title *النَّدِيم* because he engaged in private conversations and entertained Abbasid Caliphs İbnü'l-Mu'tez and el-Mu'temed. The poet Jahza lived for an exceptionally long time, around a century, which allowed him to witness many Abbasid caliphs. However, his fame primarily emerged during the reigns of İbnü'l-Mu'tez and el-Mu'temed, and his poems captured the attention and appreciation of these two caliphs. Consequently, he began reciting poetry at the palace and became their court poet. Nevertheless, he never gained full access to the palace, and except for a few high-ranking states people, he could not establish close friendships with the rulers. This was because he had sympathy for the ehl-i beyt (the family of the house) and did not pay attention to his attire, often appearing dirty enough to discomfort those sitting with him, neglecting personal hygiene and cleanliness. Therefore, Jahza was regarded as the poet of the common people rather than the palace. In the field of music, Jahza is considered an outstanding personality. Due to his beautiful singing, Caliph el-Mu'temed bestowed upon him the epithet "خَنِيكِر", which means "singer" in Persian. In sources, he is introduced as a great literary figure, cosmologist, and a transmitter of numerous reports. Many narrators and linguists, including Ebû Bekr es-Sûlî, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Ebû Ömer b. Hayeveyh and el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ reported from him. According to Ibn Hallikan, Jahza's poetry and reports were compiled by Ebû Nasr el-Merzubân but this work has not reached our time. Additionally, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî and Ebû'l-Feth Ubeydullah b. Ahmed en-Nahvî collected the reports narrated by Jahza and authored separate works called *Ahbârü Jahza*. İsfahani's work, in particular, is considered among the fundamental sources of Arabic literature, and it is included in his well-known work called *el-Eğânî*. Like many Arab poets, Jahza earned his living by reciting poetry. His style in poetry is known for its beauty, simplicity, avoidance of artificiality, and clarity. In fact, in Arabic literature, the phrase 'Jahza's reprimand' *جَحْظُ عِتَابٍ* has become a proverbial expression, signifying "gentle, soft, polite, and courteous admonishment."

There is no information available about Jahza's scientific activities. Therefore, sources do not contain any information about his educational process, teachers, or students. However, İbnü'n-Nedîm's statement that he "encountered numerous scholars and narrators and acquired knowledge from them" indicates that Jahza had many teachers. Similarly, Yâkût el-Hamevî mentions that despite being advanced in age, Jahza had students interested in poetry and literature, implying that he had numerous students. Many biographical works mention books authored by Jahza. In the sources, the following works are attributed to him: *el-Müşâhedât*, *Kitâbü't-tabîh*, *Fezâilü's-sekbâc*, *Kitâbü't-tunbûriyyîn*, *Kitâbü't-terennüm*, *Mâ sahha mimmâ cerrabehü ulemâü'n-nücum* and *Divânü's-ş-ş*. However, research has determined that none of his works have reached us today.

Jahza al-Barmakî, considered one of the important poets of the Abbasid period, had a witty, sociable personality and often resorted to humor in the company of friends and acquaintances. Many poets, scribes, writers, and critics engaged in literary studies led humble lives. Therefore, most Arab poets sought to make a living by praising and composing impressive poetry. Jahza, too, faced the hardships of the literary world, lived a modest life, frequently expressed his poverty in his poems, and, lacking a prominent position, emphasized that he had neither a scribe nor a protector waiting at his door. He relied on poetry to make a living. At times, he attributed his poverty to parents who left him no inheritance and satirized them in his poems. He also mentioned that his involvement in poetry and literature had led to his impoverished state. His style was elegant, expressions impactful, and he had an amiable personality. Consequently, in his poems, he used the subtleties of language to apply a meticulous style. In his poems, he often uses literary arts such as imitation, metaphor, pun, tibak and double-entendre. Jahza has sung poems in areas such as hicâ (satire), risa' (elegy), vaf (depiction), ghazal and medih, which are the main subjects of Arabic poetry. His poems on the theme of satirizing misers have a great uniformity.

Although his poems possess high literary value, there has not been any academic study in our country that delves into the literary aspects of his poetry. In this study, the life of the poet Jahza and the literary dimension of his poems scattered in various sources have been examined. It is not possible to encompass all aspects of this poet's poems within the scope of this brief study. However, to some extent, this work provides information to researchers interested in Arabic literature and opens the door to new studies about him.

Keywords: Arabic language, poetry, poet, Jahza al-Barmakî, Abbâsî

Öz: Arap edebiyatının altın çağı olarak kabul edilen Abbâsî döneminde çok sayıda seçkin şair ve edip yetişmiştir. Bu dönemde yetişmiş ünlü şairlerden biri de kuşkusuz Cahza el-Bermekî'dir. Asıl adı Ahmed olmakla birlikte gözlerinin patlak olması nedeniyle Cahza lakabıyla meşhur olmuştur. Abbâsî yönetiminde etkin rol oynayan Bermekîler ailesine mensup olduğundan el-Bermekî nisbesiyle anılmıştır. Musikişinas, şair, edip ve birçok haberin râvisi olan Cahza, müzik ve edebiyata dair eserler kaleme almıştır. Telli bir müzik aleti olan tamburu çok güzel çaldığı için kendisine "et-tunbûri/tamburcu" denilmiştir. Şair ve ediplerle ilgili çok sayıda haber rivayet ettiğinden "el-İhbârî/çok haber rivayet eden" ifadesiyle nitelenmiştir. Cahza el-Bermekî, nüktedan, hoşsohbet, dost ve arkadaşlarıyla sıklıkla mizaha başvuran bir kişiliğe sahip olmuştur. Bazı halifelerin davet üzerine saraya gitmiş ve onların özel meclislerinde şiir inşâ etmiştir. Ancak o, sarayın değil halk şairi olarak kabul edilmiştir. Yoksul bir hayat yaşayan Cahza, şiir söyleyerek geçimini sağlamıştır. Şiirlerinde yoksulluğunu sık sık dile getirmiş, bu durumundan şikâyet etmiş ve kendisine miras bırakmayan anne-babasını hicivetmiştir. Yazdığı şiirler yüksek bir edebî değere sahip olmasına rağmen ülkemizde şiirlerinin edebî yönünü ele alan herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Çalışmada Cahza el-Bermekî'nin hayatı, eserleri, nükte ve mizah içerikli sözleri ve yoksulluğu detaya girmeden ele alınmıştır. Daha sonra çeşitli kaynaklarda dağınık olarak yer alan şiirlerinin edebî değeri ve ihtiva ettikleri söz sanatları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belâgati, şiir, şair, Cahza el-Bermekî, Abbâsî

Giriş

Abbâsî döneminde tercüme faaliyetleri ve farklı kültürlere sahip olan insanların iç içe yaşaması sonucunda fikrî, ilmî ve kültürel alanlarda büyük ilerlemeler katedilmiştir. Arap edebiyatının her yönden altın çağı olarak kabul edilen bu dönemde özellikle Arap şiiri büyük bir gelişme göstermiştir. Halifelerin saraylarında edebiyat, şiir, müzik ve ahbâr sohbetlerinin düzenlendiği meclisler kurulmuş, halifeler şair ve edipleri önemsemiş, onlara çeşitli hediyeler vererek ikramlarda bulunmuşlardır. (Dayf, 1995, ss. 3/98-108) Dolayısıyla Arap edebiyatında iz bırakan ve önemli bir yere sahip olan Beşşâr b. Burd (ö. 167/783), Ebû Nuvâs (ö. 198/813), Ebü'l-Atâhiye (ö. 210/825), Ebû Temmâm (ö. 231/846), Buhtürî (ö. 284/897), İbnü'r-Rûmî (ö. 283/896) ve Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965) gibi çok sayıda şair ve musikişinas yetişmiştir.

Abbâsî döneminde yetişen meşhur şair, edip ve musikişinalardan biri Cahza el-Bermekî (ö. 324/936)'dir. Nisbesinden anlaşılacağı üzere Cahza, Abbâsîler devrinde şöhret ve itibar sahibi olan ve başta vezirlik olmak üzere söz konusu dönemde çeşitli görevler icra eden Bermekîler ailesine mensuptur. Şair Cahza yüz yıl gibi uzun bir süre yaşadığı için birçok Abbâsî halifesini görmüştür. Ancak onun şöhreti el-Mu'temed (ö. 279/892) ve İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908) dönemlerinde ortaya çıkmış, şiirleri bu iki halifenin dikkatlerini celbetmiş, takdirlerini kazanmıştır. Böylece sarayda şiir söylemeye başlamış ve onların nedîmi olmuştur. (Zirikli, 2002, s. 1/107)

Cahza; hicâ (hiciv), risâ' (mersiye), vâsf (tasvir), gazel ve medih gibi Arap şiirinin temel konuları olan alanlarda şiirler söylemiştir. Cimrileri hiciv etme temalı şiirleri büyük bir yekûn tutmaktadır. Yazdığı şiirler yüksek bir edebî değere sahip olmasına rağmen ülkemizde şiirlerinin edebî yönünü ele alan herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Şair Cahza'nın hayatı ve kaynaklarda dağınık olarak yer alan şiirlerinin edebî yönü incelenmiştir. Bu küçük hacimli çalışmada söz konusu şairin şiirlerinin bütün yönlerini ele alıp araştırmak imkân dahilinde değildir. Ancak bir nebze de olsa Cahza'nın şiirleri hakkında Arap edebiyatına ilgi duyan araştırmacılara bilgi sunmakta ve onun hakkında yapılacak yeni çalışmalara kapı aralamaktadır.

1. Cahza el-Bermekî'nin Hayatı

Tam adı, Ahmed b. Ca'fer b. Mûsâ b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek'tir. (İbnü'l-Cevzî, 1412/1992, s. 13/359; Bağdâdî, 1422/2002, s. 5/105) Künyesi Ebü'l-Hasan, nisbesi el-Bermekî, lakabı ise Cahza'dır. Gözlerinin dışı doğru çıkık olması nedeniyle Abbâsî Halifesi Abdullah b. Mu'tez (ö. 296/908) tarafından Cahza lakabı takılmıştır. (Zirikli, 2002, s. 1/107) Kaynakların

bildirdiğine göre bir gün halifenin yanında otururken İbnü'l-Mu'tez kendisine, مَا حَيَوَانٌ إِنْ نَكَّسُوهُ أَتَانَا “Tersten okunduğunda bir deniz taşıtının adı haline gelen canlı nedir?” diye sormuştur. O da, “عَلَقٌ” (sülük). Zira bu kelime tersten okununca فَلَعٌ (yelken, tekne) şekline dönüşmektedir” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Halife ona hitaben أَحْسَنْتَ يَا جَحْظَةَ “Aferin ey Cahza (Patlak gözlü)!” şeklinde bir ifade kullanmış ve bu diyalogdan sonra şair Cahza lakabıyla tanınmıştır. (Husrî, s. 2/491)

Şair Cahza el-Bermekî, 224/839 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Abbâsîler döneminde başta vezirlik olmak üzere devletin farklı kademelerinde çeşitli görevler icra eden Bermek ailesine mensup olduğu için el-Bermekî nisbesiyle meşhur olmuştur. Patlak gözlü ve çirkin yüzlü olmasına rağmen ilmî birikiminden dolayı insanlar tarafından sayılıp sevilmiştir. Çirkinliği çok sayıda şiire konu olmuştur. Nitekim Arap şairi İbnü'r-Rûmî (ö. 283/896) çirkinliğini şu ifadelerle dile getirmektedir: (İbnü'r-Rûmî, 1423/2002, ss. 2/133-134)

رَأَيْتُ جَحْظَةَ يَخْشَى النَّاسَ كُلَّهُمْ ... إِذَا هُمْ عَاتَيْتَهُ الْفَالِجَ الذِّكْرَا

*Baktım ki Cahza (görüntüsüyle) bütün insanları korkutuyordu
Onlar o güçlü erkek deveyi gözleriyle süzerken inceden inceye*

تَحَالُ مَا بِرِقَابِ النَّاسِ مِنْ مَيْلٍ ... عَنْهُ إِذَا مَا تَرَاءَى وَجْهَهُ، صَعْرَا

(Çirkin) yüzü görününce insanlar hemen yüzlerini ondan çevirip başka tarafa baktıkları için boyunlarının tutulduğunu sanırsın

وَإِنْ تَبَدَّى بِصَوْتِ حَرٍّ سَامِعُهُ ... لِلْبَرْدِ مَيْتًا وَلَوْ دَرَّعْتَهُ سَعْرَا

*Seslenirse sesini işiten, soğutan yere yıkılarak ölecektir
Ona cehennemden bir zırh giydirdsen dahi*

تَحَالُهُ أَبَدًا مِنْ قُبْحِ مَنْظَرِهِ ... مُجَادِبًا وَتَرًّا أَوْ بِالْعَا حَجْرَا

Çehresi çirkin olduğundan her zaman karşılıklı olarak bir şerit çekiştirdiğini veya bir taş yuttuğunu sanırsın

كَأَنَّهُ ضِفْدَعٌ فِي جُبَّةٍ هَرَمٍ ... إِذَا شَدَا نَعْمًا أَوْ كَرَّرَ النَّظْرَا

*O, bir dalganın içinde bulunan kart bir kurbağa gibidir
Şarkı seslendirirken veya dikkatlice bakarken*

لَوْ كَانَ لِلَّهِ فِي تَخْلِيدِنَا قَدَرٌ ... مَعَ قُرْبِهِ مَا أَرَدْنَا ذَلِكَ الْقَدْرَا

Şayet kendisiyle birlikte yaşayarak ölümsüz olacağımıza dair Allah'ın bir kaderi olsaydı, böyle bir kaderi dilemezdik

Başka bir şair ise onun korkunç ve çirkin çehresini, kabirde insanları sorguya çeken “Münker” adındaki meleğe benzeterek şöyle demektedir: (Vatvât, 2008/1429, s. 242)

مَنْ كَانَ مُشْتَاقًا إِلَى مُنْكَرٍ ... فَجَحْظَةُ أَنْكَرٍ مِنْ مُنْكَرٍ

Münker'i görmek isteyen varsa, “Cahza'yı görsün”

Zira Cahza, Müinker'den daha korkunçtur

لَوْ عَذَّبَ اللَّهُ بِهِ نَارَهُ ... أَطْفَأَهَا بَرْدًا وَمَا تَزْفِيرُ

Şayet Allah ateşini (cehennem ateşini) onunla cezalandırırsaydı

Kendi soğukluğuyla onu söndürürdü ve cehennem ateşi bir daha yanıp tutuşmazdı

Şair Cahza, Abbâsî Halifelerinden İbnü'l-Mu'tez ve el-Mu'temed'in (ö. 279/892) özel sohbetlerinde bulunup onlarla eğlendiğinden النَّدِيم ifadesiyle nitelenmiştir. (Ziriklî, 2002, s. 1/107) Ancak hiçbir zaman ona saray kapıları tamamen açılmamış ve az sayıdaki yüksek devlet adamları haricinde yöneticilerle yakın dostluk kuramamıştır. Zira hem ehl-i beyte sempati duyuyordu hem de giyim kuşamına dikkat etmiyor ve kendisiyle birlikte oturanları rahatsız edecek derecede kirli olup vücut ve elbise temizliğine özen göstermiyordu. Dolayısıyla Cahza, sarayın değil halkın şairi olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden söylediği her şiir halk arasında hızla yayılıyor, kitlelerin beğenisini kazanıyor ve Bağdat'ın sokaklarında yankı buluyordu. Nitekim bir gün İbnü'l-Mu'tez'in yanından ayrılmak isterken ayakkabısını bulamamıştı. Bunun üzerine aşağıdaki beyti söylemeye başlamış, uzun bir zaman geçmeden inşâd ettiği beyit halk arasında yayılmış ve sokaklarda oynayan çocuklar eğlence olsun diye onu seslendirmeye başlamışlardır: (Dayf, 1995, s. 4/504)

يَا قَوْمُ مَنْ لِي بِنَعْلِي ... أَوْ فِي مُصْحَفِ نَعْلٍ

Ey millet! Ayakkabımı veya bineğimi bana getirecek yok mu?

Şair beyitte نَعْلٌ “katır, binek” anlamını kastetmektedir. Zira نَعْلٌ'ın musahhaf hali نَعْلٌ şeklindedir. Muhtemelen bu ifade çocukların hoşuna gitmiş ve bu sebeple kendi aralarında beyti tekrarlamaya başlamışlardır.

Cahza, musiki alanında seçkin bir kişilik olarak kabul edilmektedir. Çok güzel şarkı seslendirdiği için Halife el-Mu'temed kendisine خَنْبَاكِر lakabını takmıştır. Bu kelime Farsçada “şarkıcı” anlamına gelmektedir. (Endelüsî, s. 2/25.) Şair İbnü'r-Rûmî, Cahza'nın güzel sesinden dolayı onun çirkin suratına katlananlar hakkında şöyle demektedir: (İbn Hallikân, 1900, s. 1/134)

وَارْحَمْنَا لِمُنَادِمِيهِ تَحْمَلُوا أَلْمَ الْعُيُونِ لِلدَّةِ الْأَذَانِ

Ne kadar da acıyorum nedimlerine! Onlar katlanmak zorunda kaldılar...

Kullarının lezzeti için gözlerinin elem çekmesine

Çeşitli müzik aletleri eşliğinde şiir seslendiren Cahza, çağında Arap müziğinde yaygın olarak kullanılan telli bir saz olan tamburu çok güzel çalardı. Bu sebeple الطُّنْبُورِي diye anılmıştır. (Askalânî, s. 1/146)

Şair Cahza, kaynaklarda büyük bir edib, kozmolog ve birçok haberin râvisi olarak tanıtılmaktadır. (İbn Hallikân, 1900, s. 1/133.) Başta Ebû Bekr es-Sûlî (ö. 335/946), Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967), Ebü Ömer b. Hayeveyh (ö. 382/) ve el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ (ö. 390/1000) olmak üzere çok sayıda râvi ve dilci kendisinden rivayette bulunmuştur. (Askalânî, 1390–1971, s. 1/146; Bağdâdî, 1422/2002, s. 5/105) İbn Hallikân'ın bildirdiğine göre Cahza'nın şiir ve haberleri, Ebü Nasr el-Merzubân tarafından bir araya getirilmiştir. (İbn Hallikân, 1900, s. 1/133) Ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır. Yine Ebü'l-Ferec el-İsfahânî ve Ebü'l-Feth Ubeydullah b. Ahmed en-Nahvî de Cahza'nın rivayet ettiği haberleri toplayarak *Ahbârü Cahza* adında birer eser kaleme almışlardır. (Kâtib Çelebî, 1941, s. 1/1) İsfahânî'nin söz konusu eseri Arap edebiyatının önemli kaynaklarından

sayılan *el-Eğânî* adlı eserinin temel kaynakları arasında yer almıştır. (Sezgin, 1411/1991, s. 2/278). Ancak her iki eser de günümüze ulaşmamıştır.

Birçok Arap şairi gibi geçimini şiir söyleyerek sağlayan Cahza, şiirlerinde kullandığı üslup güzel, sade, zorlamadan uzak ve anlaşılır bir tarzdadır. (Dayf, 1995, s. 4/650) Nitekim Arap edebiyatında “tatlı, yumuşak, kibar ve nezaketli kınama” anlamında عِتَابُ جَحْطَةَ “Cahza’nın kınaması” ifadesi darb-ı mesel haline gelmiştir. (Se‘âlibî, 2003, s. 191)

Kaynaklarda evlenip evlenmediğine dair herhangi bilgi yer almamaktadır. Ancak şiirlerinde anne-babasından söz etmekte ve kendisine miras bırakmadıkları için onları sert bir dille şöyle hiciv etmektedir: (Müsta’simî, 1436/2015, ss. 9/126-127)

مَا أَنْصَفْتِي يَدُ الزَّمَانِ وَلَا ... أَدْرَكْنِي غَيْرُ حُرْفَةِ الْأَدَبِ

Zaman bana karşı vicdanlı davranmadı

Edebiyatçıların başına gelen felaketten (yoksulluk) başka bir şey elde etmedim¹

لَا حَفِظَ اللَّهُ حَيْثُمَا سَلَكَتُ أُمِّي ... وَأَيُّرُ الْحِمَارِ فِي إِسْتِ أَبِي

Annemin çabaları kotlu olmasın

Ve eşeğin.....babamın.....girsin

مَا خَلَّفَا دِرْهَمًا أَصُونُ بِهِ ... وَجِهَيَّ يَوْمًا عَنْ ذَلَّةِ الطَّلَبِ

Arkalarında isteme zilletinden saygınlığımı koruyabileceğim herhangi bir para-pul bırakmadılar

Cahza, anne-babasını hicvedenken mensubu olduğu Bermek ailesinden övgüyle söz etmekte ve bu aileye mensup olmakla övünmektedir. Örneğin bir şiirinde Bermekîlerin toplum içindeki ilmî saygınlığına ve cömertçe davranıp insanlara iyilikte bulunmalarına işaret ederek şöyle demektedir: (Zehebî, 1985, s. 15/221)

أَنَا ابْنُ أَنْاسٍ مَوْلَى النَّاسِ جُودُهُمْ ... فَأَضْحَوْا حَدِيثًا لِلنَّوَالِ الْمَشْهُرِ

Cömertlikleri insanları zenginleştiren bir ailenin çocuğuyum

Onlar, herkesçe bilinen bağışlarla özdeşleştiler

فَلَمْ يَخْلُ مِنْ إِحْسَانِهِمْ لَفْظُ مَخْبِرٍ ... وَلَمْ يَخْلُ مِنْ تَقْرِيبِهِمْ بَطْنُ دَفْتَرِ

Her anlatıcının sözünde onların iyilikleri yer almış

Her kitapta onların bir takrizi bulunmuştur²

Cahza el-Bermekî bazı kaynaklara göre 324/936, bazılarına göre ise 326/938 yılında Irak’ın tarihî şehirlerinden biri olan Vâsıt’ta vefat etmiştir. (Bağdâdî, 1422/2002, s. 5/105; İbnü’n-Nedîm, 1997, s. 1/179) Uzun süre yaşayanlardan sayılan (muammerûn) Cahza, yüz yıldan fazla yaşamıştır. (İbn Hallikân, 1900, s. 1/133)

¹ حُرْفَةُ الْأَدَبِ Arap dilinde bir deyim olup اَفَةُ الْأَدْبَاءِ “Edebiyatçıların başına gelen afet” anlamındadır. Bu deyimle fakirlik ve yokluk kastedilmektedir. Zira edebiyatçılar genellikle yoksullukla müptela olmuşlardır. (Meczûb, 1409/1989, 4/373)

² Şiirde yer alan تَقْرِيبُ kelimesi sözlükte, hayatta olan birini övmek anlamındadır. Zıt anlamlısı olan تَأْيِيبُ ise ölümden sonra bir kimseyi övmek manasındadır. Ayrıca takriz, bir müellifin ricası üzerine eserine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısı anlamına da gelmektedir. (İbn Manzûr, 1414, 7/454; Uzun-Arslan, 2010, 39/472)

2. Eserleri

Cahza'nın ilmî faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Dolayısıyla kaynaklarda onun ilim tahsili süreci, hocaları ve öğrencileri hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak İbnü'n-Nedîm, *وَقَدْ لَقِي الْعُلَمَاءَ وَالرُّوَاةَ وَأَخَذَ عَنْهُمْ* “çok sayıda âlim ve raviyle karşılaşmış ve onlardan ilim almıştır” şeklindeki ifadesiyle Cahza'nın birçok hocası olduğuna işaret etmektedir. (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 1/179) Yine Yâkût el-Hamevî, Cahza'nın ileri yaşta olmasına rağmen şiir ve edebiyata ilgi duyanların onun meclisinde oturup Arap edebiyatı hakkında bilgi edinmeye çalıştıklarını ve edebiyatla ilgili söylediklerini yazıya geçirdiklerini aktarmakta ve böylece onun çok sayıda öğrencilerinin olduğuna işaret etmektedir. (Hamevî, 1993, ss. 1/213-214)

Birçok biyografik eserlerde Cahza'nın telif ettiği kitaplara yer verilmiştir. İbn Hacer, *وَتَصَانِئُهُ* ifadesiyle onun yazdığı eserlerinin edebî yönüne vurgu yapmıştır. (Askalânî, 1390–1971, s. 1/146) Kaynaklarda, *el-Müşâhedât, Kitâbü't-tabîh, Fezâilü's-sekbâc, Kitâbü't-tunbûriyyîn, Kitâbü't-terennüm, Mâ sahha mimmâ cerrabehü ulemâü'n-nücûm ve Dîvânü's-ş-ir* adlı eserleri zikredilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde hiçbir eserinin günümüze ulaşmadığı tespit edilmiştir. Ancak başta Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'ye ait *el-Eğânî* adlı eseri olmak üzere Arap edebiyatı, biyografi ve tabakât alanlarında yazılmış kaynaklarda dağınık olarak çok sayıda şiir, nesir ve rivayeti yer almıştır. Nitekim Ebü'l-Ferec söz konusu eserinde sıklıkla *جحظة أحمد بن جعفر جحظة* (İsfahânî, 2008, ss. 1/28, 213) *ذكر جحظة*, (İsfahânî, 2008, s. 1/170) *قال جحظة* (İsfahânî, 2008, s. 2/35; 3/22) *جحظة* gibi ifadelerle yer vererek Cahza'nın aktardığı rivayetleri ve söylediği şiirleri zikretmiştir.

Hayatını ele alan birçok eserde Cahza'nın edebî yönü vurgulanmakta ve kendisinden övgüyle söz edilmektedir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) Cahza'yı anlatırken onun iyi bir edîp, birçok haberi rivâyet eden, muhtelif ilim dallarında yetkin, astronomi ilmine vâkıf, nahiv ve lügat ile ilgili birçok kapalı meseleyi zihninde tutan, güzel şiirler yazan, şiirlerinde kullandığı üslup kitleler tarafından beğenilen, hazır cevaplı ve esprili bir kişilik olduğunu belirttikten sonra, Cahza'nın şarkı söylemede benzerinin olmadığını vurgulayarak şöyle demektedir: *“شَارِكِي فِي الْعِنَاءِ فَلَمْ يَلْحَقْهُ فِيهَا أَحَدٌ*” (Hatîb el-Bağdâdî, 1422/2002, s. 5/105) İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Sem'ânî (ö. 562/1166) ve Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) gibi alimler de Cahza hakkında benzer ifadeler kullanmıştır. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ise büyük bir alim ve hadis râvisi olduğunu belirterek onu şöyle tanıtmaktadır: *“بُيُوتُكَ بِلْغِينِ، كَانِ عِلْمُهُ رَؤْيِيَّةً وَمُعْتَبَرًا وَمُحَدَّثًا وَشَاعِرًا مَطْبُوعًا حَاجِرَ النَّادِرَةِ حَسَنَ الْمُنَادِمَةِ*” (Askalânî, 1390/1971, s. 1/146.)

3. Nükte ve Mizah İçerikli Sözleri

Abbâsî döneminde siyasî-fikrî çekişmelerin yoğun olarak yaşanması, ekonomik refah ve özgürlüklerin geniş ölçüde sağlanması gibi etkenler, bu dönemde Arap mizah edebiyatının gelişip zenginleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Dolayısıyla bu dönemdeki birçok şair mizah yoluyla muhaliflerini sert bir dille eleştirmiştir. Mizahlar sadece muhalif kişi veya gruplara yönelik değil, siyasî ve sosyal konulara dair mizah görünümü tenkitler de olmuştur. Örneğin bir Arap şairi, Müstaîn-Billâh'ın (ö. 248/862) siyasî nüfuzunun zayıf olduğunu ve dönemindeki bazı Türk komutanlarının etkisinde kaldığını dile getirmek için onu papağana benzeterek şöyle demektedir: (Dayf, 1995, s. 4/17)

خَلِيفَةٌ فِي قَفْصٍ ... بَيْنَ وَصِيفٍ وَبَعَا

O, kafesin içinde bir halifedir

Boğa ile Vasîf arasındadır

يَقُولُ مَا قَالَا لَهُ ... كَمَا تَقُولُ الْبَبَّعَا

İkisinin söylediklerini tekrarlar

Papağanın söylenenleri tekrar ettiği gibi

Abbâsî döneminin önemli şairlerinden sayılan Cahza el-Bermekî, nüktedan, hoşsohbet, dost ve arkadaşlarıyla sıklıkla mizaha başvuran bir kişiliğe sahiptir. Örneğin Cahza hasta olduğu bir vakitte Abbâsî valisi Hârûn b. Garîb el-Hâl'ın (ö. 322/934) yanına gitmiştir. Hârûn kendisine bir tabak sütlü et yemeği sunmuştur. Cahza hızlıca yemeğe başlayınca, vali cimri olup yemesini istemediği için ona şöyle hitap etmiştir: وَاللَّبْنُ يَسْتَحِيلُ، والعَصَبُ ثَقِيلٌ، وَبَدَنُكَ نَحِيلٌ، جُعِلْتُ فِدَاكَ أَنْتَ عَظِيمٌ، وَبَدَنُكَ نَحِيلٌ، والعَصَبُ ثَقِيلٌ، وَاللَّبْنُ يَسْتَحِيلُ. “Sana kurban olayım (çok yeme). Zira sen hastasın. Bedenin zayıftır. Sütlü et, ağır bir yemektir. İçindeki süt de bozulmuş olabilir”. Bunu üzerine Cahza şöyle karşılı vermiştir: الْعَظِيمُ الْجَلِيلُ، الْمُفْضِلُ، الْإِيْلُ، لا تَرَكْتُ مِنْهَا الْكَثِيرَ وَلَا الْقَلِيلَ، وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ “İyilik ve ihsan sahibi yüce Allaha yemin ederim ki yemeğin tamamını yiyip ondan hiçbir şey bırakmayacağım. Allah bize yeter, o ne güzel vekildir.” Vali Cahza'nın sözünden dolayı öfkelenmiş ve onu kırbaçlamaya başlamıştır. Cahza onun yanından ayrılınca aşağıdaki beyitleri inşâd etmeye başlamıştır: (Hamevî, 1993, s. 1/216)

وَلِي صَاحِبٌ لَا قَدَسَ اللَّهُ رُوحَهُ ... وَكَانَ مِنَ الْخَيْرَاتِ غَيْرَ قَرِيبٍ

Kahrolası bir arkadaşım vardı

İyiliklerden uzak bir arkadaştı

أَكَلْتُ عَصِيْبًا عِنْدَهُ فِي مَضْبِرَةٍ ... فَيَا لَكَ مِنْ يَوْمٍ عَلَيَّ عَصِيبٌ

Yanında bir (tabak) asîb (sütlü et yemeği) yedim

O gün benim için ne çetin bir gün idi

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin aktardığına göre Cahza ile birlikte Ebû Muhammed b. eş-Şâbb'ın (ö.?) yemek davetine katılmışlardır. Yemek gecikince Cahza acıkmaya başlamış, ev sahibinden kalem kâğıt istemiş ve aşağıdaki beyitleri yazmaya başlamıştır:

مَا لِي وَلِلشَّابِّ وَأَوْلَادِهِ ... لَا قُدْسَ الْوَالِدِ وَالْوَالِدَةِ

eş-Şâb ve ailesiyle ne ilgim var ki

Kahrolası (evin) anne ve babası

قَدْ حَفِظُوا الْقُرْآنَ وَاسْتَعْمَلُوا ... مَا فِيهِ إِلَّا سُورَةُ الْمَائِدَةِ

Onlar Mâide suresi hariç kur'an'ın tümünü ezberlemiş ve içindekileriyle amel etmişlerdir

Beyitleri yazdıktan sonra kâğıdı Ebü'l-Ferec'e fırlatmıştır. Ebü'l-Ferec, kâğıttaki beyitleri okuduktan sonra onu ev sahibine uzatmıştır. Ev sahibi beyitleri okur okumaz hemen hızlıca yerinden fırlamış ve yemek sofrasını sermiştir. Cahza, bu davetiyeden sonra tüm ısrarlarına rağmen Ebû Muhammed b. eş-Şâbb'ın davetlerine bir daha icabet etmemiştir. Bu hususta arkadaşları tarafından

kınanınca, وَاللّٰهِ حَتَّىٰ يَحْفَظَ تِلْكَ السُّورَةَ, “Hayır! Allah’a yemin olsun ki o, Mâide suresini ezberlemeden onun davetine asla icabet etmem” demiştir. (İbn Hallikân, 1900, s. 2/170)

Dostlarından biri Cahza’yı evine yemeğe davet etmiş, o da davete icabet etmiştir. Ancak ortam Cahza’nın hoşuna gitmemektedir. Zira davete katılanların çoğu suratları asık ve birbirlerine karşı soğuk davranmaktadırlar. Davet sonrası Cahza’ya davet hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. O, كُلُّ شَيْءٍ كَانَ بِمَا بَارِدًا إِلَّا الْمَاءُ, “Su hariç orada bulunan her şey soğuktu” şeklinde bir yanıt vermiştir. (Se ‘âlibî, s. 127) Yine cimri bir yöneticiye selam verip yanında biraz oturur. Ayrılmak isteyince yönetici, يَا أَبَا الْحَسَنِ إِيشْ تَقُولُ فِي قَطَائِفَ بَائِتَةٍ, “Akşamdan kalmış kadayıfları yemeğe ne dersin?” dedi. Cahza, مَا أَبِي ذَلِكَ, “buna yok demem” şeklinde bir karşılık verir. Bunun üzerine yönetici, ona bir tabak kokuşmuş kadayıf getirttirir. Cahza aç olduğu için yemeğe dalar. Cimri yönetici için içini yiyerek, إِنَّ الْقَطَائِفَ إِذَا كَانَتْ بِجُوزِ أَتْحَمْتِكَ وَإِذَا كَانَتْ بِلُوزِ أَبْشَمْتِكَ, “Kadayıf cevizli olduğunda şişkinlik, bademli olduğunda kilo yapar” der. Hazır cevaplı Cahza, وَأَمَّا إِذَا كَانَتْ مَصُوصًا فَلَا, “Evet, kadayıfın içi varsa dediğin doğrudur. Ancak içi boş ise onun herhangi bir etkisi olmaz” şeklinde yanıt verir ve kendisiyle yönetici arasında gerçekleşen bu anıyı ölümsüzleştirerek aşağıdaki beyitleri inşâ eder: (Safedî, 2000, s. 6/189)

دَعَانِي صَدِيقٌ لِي لِأَكُلَ قَطَائِفَ ... فَأَمَعْنَتْ فِيهَا آمِنًا غَيْرَ خَائِفِ

Arkadaşım beni davet etti kadayıf yemeğe

Çekinmeden onu yemeğe başladım

فَقَالَ وَقَدْ أَنْضَجَتْ بِالْأَكْلِ قَلْبُهُ ... تَرَفَّقَ قَلِيلًا فَهِيَ إِحْدَى الْمَتَالِفِ

Yememden dolayı kalbi yanıp pişmiş bir durumda şöyle dedi:

Biraz yavaş ye! Zira kadayıf ölüme sebep olan yiyeceklerdendir

فَقُلْتُ لَهُ مَا إِنْ سَمِعْنَا بِمَيْتٍ ... يُبَاخُ عَلَيْهِ: يَا قَتِيلَ الْقَطَائِفِ

Ben de ona şöyle dedim:

Şu ana kadar “ey kadayıfın öldürdüğü kişi” şeklinde kendisine ağıt yakılan hiçbir ölüyü duymadık.

Cahza bir gün zengin ancak çok cimri olan bir arkadaşının evine gider. Evde onu bulamayınca hizmetçilerinden durumunu sorar. Hizmetçiler, arkadaşının sıtmaya yakalınıp hasta olduğunu, odasında uzandığını, iyileşmesi için terlemesi gerektiğini, ancak bütün çabalara rağmen vücudunun terleyemediğini bildirirler. Cahza, نُحِبُّونَ أَنْ يَغْرُقَ, “terlemesini ister misiniz?” dedi. Hizmetçiler, إِي وَاللّٰهِ, “Evet, Vallahi!” dediler. Bunun üzerine Cahza espriyi patlattı ve şöyle dedi: كُلُّوا فَإِنَّهُ سَيَغْرُقُ, “Yanında bol bol ekmeği yiyin, kuşkusuz o, hemen terleyecektir.” (İbn Akîl, 1970, s. 2/673.; Se‘âlibî, s. 54)

Cahza’nın yukarıdaki sözlerine benzer çok sayıda nükteli ve esprili ifadeleri vardır. Ancak konunun uzamaması için bu kadarıyla yetinilecektir. Zira cimrilerle kendisi arasında meydana gelen

diyalogların neticesinde ortaya çıkan mizahları, bir makale konusunu teşkil edecek kadar geniş olup büyük bir yekûn oluşturmaktadır.

4. Yoksulluğu

Edebiyat ilimleriyle uğraşan birçok şair, kâtip, edip ve eleştirmen yoksul bir hayat yaşamıştır. Zira bu sanat onları dünya işleriyle meşgul olmaktan alı koymuş, hayatın güzelliklerini ellerinden almış ve onları sade bir hayata mahkûm etmiştir. Nitekim kişinin yoksul ve şansız olduğunu ifade etmek için *أصابته/أذركته/لحقته/حرفه الأدب* “Edebiyat sanatıyla (yoksullukla) müptela oldu (şansızlığa uğradı)” sözü meşhur olmuştur. (Se‘âlibî, 1403/1983, s. 1/85; Yûsî, 1401/1981, s. 1/227) Çağdaş şair Tâhir Ebû Fâşâ (ö. 1409/1989) edebiyatla uğraşıp fakirlikle müptela olan şair ve edebiyatçıların hayatını ele aldığı eserini, *الَّذِينَ أذَرَكْتَهُمْ حَرْفَهُ الْأَدَبِ* olarak adlandırmıştır. (Yûsuf, 1418, s. 257)

Dolayısıyla Arap şairlerinin çoğu, söylemiş oldukları methiyeler ve etkileyici şiirleriyle kazanç elde etmeye çalışmış ve şiir söyleyerek geçimini sağlamıştır. Şair Cahza da edebiyatın gadrine uğramış, yoksul bir hayat yaşamış ve şiirle geçimini sağlamaya çalışmıştır. Bazen yoksul olmasının sebebi olarak, kendisine miras bırakmayan anne-babasını göstermiş ve onları şiirleriyle hiciv etmiştir. (Hamevî, 1993, s. 1/226) Bazen de şiir ve edebiyatla uğraştığı için yoksul kaldığını belirtmiş ve bu yüzden edebiyata karşı öfkesini şöyle dile getirmiştir: (Dayf, 1995, s. 4/506; Müsta’simî, 1436/2015, s. 4/417)

حَسْبِي ضَجْرَتُ مِنَ الْأَدَبِ ... وَرَأَيْتَهُ سَبَبَ الْعَطَبِ

Yeter! Edebiyatla uğraşmaktan usandım

Kaybetmenin sebebi onun olduğunu inandım

وَهَجَرْتُ إِعْرَابَ الْكَلَامِ ... وَمَا حَفِظْتُ مِنَ الْخُطْبِ

Kelâmı i‘râb etmeyi bıraktım

Ve ezberlediğim hutbeleri de (bıraktım)

وَرَفَضْتُ تَفْسِيرَ الْعَرَبِ ... وَعَلِمْتُ أَشْعَارَ الْعَرَبِ

Garip kelimeleri açıklama işini bıraktım

Arap şiirinin ilmini de (bıraktım)

وَرَهْنْتُ دِيْوَانَ النَّقَائِضِ ... وَاسْتَرْحْتُ مِنَ التَّعَبِ

Nekâiz divanını borçlarım karşılık rehin verdim

Ve (böylece) yorgunluktan kurtuldum

Cahza şiirlerinde yoksulluğunu sık sık dile getirmektedir. Makam-mevki sahibi olmadığı için kendisinin ne bir kâtibi ne de kapısında bekleyen koruması olduğunu belirtmektedir. Eskimiş elbisesinin yerine giyeceği yeni bir elbisesi veya kendisine binerek işlerini yürüteceği bir merkebi de olmadığını ifade eden Cahza, ev kirasını vermek için kara kara düşündüğünü ve buna çok ağladığı için köz kapakları yara bere içinde kaldığını dile getirmektedir. Ziyaretine gelecek bir arkadaşına yemek ikramında bulunmak için kitaplarını satmanın dışında başka bir çaresinin olmadığını vurgulamaktadır. Şair yoksulluğunu şöyle ifade etmektedir: (Hamevî, 1993, ss. 1/210-211)

الْحَمْدُ لِلَّهِ لَيْسَ لِي كَاتِبٌ ... وَلَا عَلَيَّ بَابٌ مَنزِلِي حَاجِبٌ

Allah'a hamd olsun ki benim ne bir kâtibim ne de evimin kapısında bekleyen bir korumam vardır

وَلَا حِمَارٌ إِذَا عَزَمْتُ عَلَى ... زُكُوبِهِ قَيْلَ جَحْظَةَ رَاكِبٍ

Bindiğimde "Cahza binek üzerine binmiştir" denilecek bir merkebim de yoktur

وَلَا فَمِيصٌ يَكُونُ لِي بَدَلًا ... مَخَافَةً مِنْ فَمِيصِي الدَّاهِبِ

(Üzerimdeki elbise) yıpranacak endişesiyle elbisemin yerini tutacak başka bir elbisem de yoktur

وَأَجْرَةُ الْبَيْتِ فَهِيَ مُفْرِحَةٌ ... أَجْفَانِ عَيْنِي بِالْوَابِلِ السَّكِبِ

Ev kirası(-nı düşünmek), durmadan akan gözyaşlarıyla gözlerimin kapaklarını yaralamaktadır.

إِنْ زَارَنِي صَاحِبُ عَزَمْتُ عَلَى ... بَيْعِ كِتَابٍ لِشُعْبَةَ الصَّاحِبِ

Bir arkadaşım beni ziyaret ederse onu doyurmak için bir kitabımı satma düşüncesine girerim

Cahza aşağıdaki beyitlerde kış mevsiminin yakacak ve giyecek gibi giderlerini karşılayacak parasının kalmadığını, kışın soğğundan kendisini koruyacak elbiselerinin olmadığını, bağış yoluyla insanlardan topladığı para ve elbiseleri ihtiyaç sahiplerine dağıttığını ifade ederek şöyle demektedir: (İsfahânî, 1420, s. 1/591)

جَاءَ الشِّتَاءُ وَمَا عِنْدِي لَهُ وَرَقٌ ... مِمَّا وَهَبْتُ وَلَا عِنْدِي لَهُ خَلْعٌ

Kış geldi ancak onun giderlerini karşılayacağım (insanlar tarafından) bana bağışlanan para kalmadı. Ayrıca kışta giyeceğim elbisem de yok

كَانَتْ فَبَدَّدَهَا جَوْدٌ وَلَعْتُ بِهِ ... وَلِلْمَسَاكِينِ أَيْضًا بِالْبَدَىٰ وَلَعٌ

Aslında para da vardı elbise de ancak, asıldığım cömertlik onları yok etti. Zira yoksul insanlar da bazen cömertliğe tutkun olurlar

Zeki ve bilgi sahibi olmasına rağmen yokluk içinde bir hayat sürmesi Cahza'nın ağrına gitmekte, bu durum kendisinden kaynaklanan bir eksiklikten değil zamanın bilginlere karşı süregelen bir oyunu olduğunu ifade etmekte ve bu sebeple zamandan sürekli şikâyet ederek şöyle demektedir: (Hamevî, 1993, s. 1/213)

لَا تَعْجَبِي يَا هِنْدُ مِنْ ... حَالِي فَمَا فِيهَا عَجَبٌ

Ey Hint benim halime (yoksulluğuma) şaşırma! Zira halimde bir gariplik yoktur

إِنَّ الزَّمَانَ يَمُنُّ تَقَدَّ ... مَ فِي النَّبَاهَةِ مُنْقَلِبٌ

Kuşkusuz zaman zekâ bakımından gelişim gösterenlerin aleyhine işlemektedir

وَالدَّهْرُ يَضْطَهْدُ الْحِجَى ... وَالرَّأْسُ يَعْלוهُ الذَّنْبُ

Zaman akıllı olanlara eziyet çekirmektedir. Ve (bazen) kuyruk başı geçmektedir.

Başak bir şiirinde zamana olan şikâyetini şöyle dile getirmektedir: (Hamevî, 1993, s. 1/217)

يَطُولُ عَلَيَّ اللَّيْلُ حَتَّى أَمَلُّهُ... فَأَجْلِسُ وَالتَّوَامُ فِي غَفْلَةٍ عَنِّي

Gece bana bıkkınlık verene kadar uzadıkça uzuyor

Ve uykuya dalanlar benden habersizken gece (yatağımda) oturuyorum

فَلَا أَنَا بِالرَّاضِي مِنَ الدَّهْرِ فَعَلُهُ... وَلَا الدَّهْرُ يَرْضَى بِالَّذِي نَالَهُ مِنِّي

Ne ben zamanın yaptıklarını kabulleniyorum ne de zaman başıma getirdiklerinden hoşnut oluyor

Cahza fakir olduğu için gözü sürekli servet ve makam sahiplerinin malında olmuş, kendisine kapılarını açmayan yöneticileri şiirleriyle hiciv etmiş ve cimri davrananları sert bir dille eleştirmiştir. Cimrilerin aleyhine çok sayıda şiir inşâd eden Cahza, söz konusu şiirleri toplumda büyük yankı uyandırmıştır.

5. Şiirlerinde Belâgat

Daha önce de dile getirildiği gibi Cahza, üslubu zarif, ifadeleri etkileyici ve sempatik bir şahsiyete sahiptir. Dolayısıyla şiirlerinde dilin tüm inceliklerini kullanarak özenli bir üslup uygulamaktadır. Şiirlerinde sıklıkla teşbih, istiare, cinâs, tıbâk ve tevriye gibi edebî sanatları kullanmaktadır. Aşağıda şiirlerinde sık sık uyguladığı söz sanatlarına dair örnekler yer verilerek şiirlerinin edebî değeri ortaya konulacaktır. Ancak kullandığı söz sanatlarının çok sayıda örnekleri olduğundan her birine üçer örnek vermekle iktifa edilecektir

5.1. Teşbih

Belirli bir amacı güderek açık veya gizli olan teşbih edatlarının vasıtasıyla aralarındaki ortak nitelikten dolayı bir şeyi başka bir şeye benzetmek anlamına gelen teşbih, edebî sanatlar arsında en çok başvurulan ve Arap dili ve edebiyatında büyük değer atfedilen bir söz sanatıdır. Dolayısıyla yaklaşık bütün Arap şairleri ve edebî metin yazarları bu sanata başvurmuşlardır. Her Arap şairi gibi Cahza da şiirlerinde söz konusu sanatı sıklıkla kullanmıştır.

Abbâsî Halifesi Hârûn er-Reşîd'in (ö. 193/809) kardeşi İbrâhîm b. el-Mehdî (ö.?) Cahza'yı huzuruna çağırır ve bana "şiirinden bir şeyler söyle!" der. Bunun üzerine Cahza aşağıdaki beyitleri inşâd eder:

رَأَتْ مِنْهُ عَيْنِي مَنْظَرَيْنِ كَمَا رَأَتْ... مِنَ الشَّمْسِ وَالبَدْرِ المُنِيرِ عَلَى الأَرْضِ

Gözlerim sevgilinin iki görüntüsünü gördü

Sanki güneşi ve yeryüzünü aydınlatan ayı görmüştü

عَشِيَّةَ حَيَّانِي بَوْرِدٍ كَأَنَّهُ... حُدُودٌ أُضِيقتُ بَعْضُهُنَّ إِلَى بَعْضِ

Bana bir gül hediye ettiği akşamında (onu gördüm)

O gül, bir araya getirilmiş yanaklara benziyordu

وَنَارَعَنِي كَأَسَا كَانَ حُبَابَهَا... دُمُوعِي لَمَّا صَدَّ عَنْ مُقَلَّتِي غُمُضِي

Sevgili, dolu şarap kadehini elimden almaya çalıştı

Onun köpüğü, gözümden uykunun kaçtığı anındaki gözyaşlarıma benziyordu

وَرَّاحَ وَفَعَلَ الرَّاحِ فِي حَرَكَاتِهِ... كَفَعَلَ نَسِيمِ الرِّيحِ فِي العُصْنِ العَضِّ

Ve yanımdan ayrılıp gitti. Onun yürüyüşüne şarabın etkisi, hafif rüzgârın taze dallara olan etkisi gibiydi

Cahza'nın seslendirdiği yukarıdaki beyitlerin ihtiva ettiği teşbihler İbrâhîn b. el-Mehdî'nin hoşuna gitmiş, yerinden fırlamış ve *يَا فَيَّ النَّاسُ شَبَّهُوا الْخُدُودَ بِالْوَرْدِ وَأَنْتَ شَبَّهْتَ الْوَرْدَ بِالْخُدُودِ، زِدْنِي،* "Ey delikanlı! İnsanlar yanakları güller benzetirken sen (bu şiirinde) gülleri yanaklara benzettin, bana şiir okumaya devam et!" demiştir. (Müsta'simî, 1436/2015, s. 7/440)

Görüldüğü üzere şair her dört beyitte de teşbih sanatını kullanmıştır. Birinci beyitte sevgilisinin görüntüsünü parlaklık ve güzellik yönüyle güneş ve aya; ikinci beyitte hediye edilen gülü, kırmızılık ve büyük olması bakımından yanaklara; üçüncü beyitte şarabın köpüğünün çok olması yönüyle gözyaşlarına; dördüncü beyitte ise yürürken sallanması bakımından şarabın sevgilinin yürüyüşüne etkisi, hafif rüzgârın taze dallara olan tesirine benzetmiştir. Her dört teşbih de mücmel teşbihin kapsamına girmektedir. Zira teşbih edatı zikredilmiş ama vechu'ş-şebehe yer verilmemiştir.

Cahza, Bağdad'a yakın Bezûgâ köyünü ziyaret ederken karşılaştığı tabiat güzelliklerini dile getirmekte ve çiy ile ıslanmış gelincikleri, üzerinde gözyaşları bulunan yanaklara benzeterak şöyle demektedir: (Hamevî, 1993, s. 1/209)

وَكَمْ مِنْ بَحَارٍ يَبْهَرُ الْعَيْنَ حُسْنُهُ

Orada gözleri kamaştıran ne çok nergisler vardı

وَمِنْ جَدُولٍ بِالْبَارِدِ الْعَذْبِ يَزْحَرُ

Tatlı ve soğuk suyla taşan ne çok nehirler vardı

شَقَائِقُ تَنْدَى بِالْتَدَى فَكَأَنَّهَا

Orada çiy ile ıslanmış çok sayıda gelinci çiçekleri de vardı

خُدُودٌ عَلَيْهِنَّ الْمَدَامِغُ تَقَطُرُ

Onlar (çiy ile ıslanmış gelincikler), gözyaşlarının üzerine damladığı yanaklara benziyordu

Aşağıdaki beyitte şair Cahza şarap satıcılarını yerlerinden kayan parlak yıldızlar benzeterak şöyle demiştir: (Hamevî, 1995, s. 1/411)

فَقَامَ إِلَيْنَا الْبَائِعُونَ، كَأَنَّهُمْ ... نُجُومٌ تَهَاوَتْ مِنْ مَطَالِعِهَا زُهُرُ

Satıcılar bizi karşıladılar onlar...

Sanki yerlerinden kayan parlak yıldızlar gibiydi

5.2. İstiâre

Teşbihin temel öğelerden olan müşebbeh ve müşebbehün bihten sadece birinin zikredilmesiyle yapılan benzetmeye istiare denilmektedir. (Şîrâzî, 1422, s. 214) Bu bakımdan kelimada sadece müşebbehün bih zikredilmişse istiare-i musarraha; yalnız müşebbeh zikredilmiş ise istiare-i mekniyye olmaktadır. (Şîrâzî, 1422, s. 221) Önemli bir edebî sanat olan istiâre, klasik dönemden itibaren Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılmış, Arap şairleri şiirlerini bu edebî sanatla süslemişlerdir. Abbâsî döneminin meşhur şairlerinden olan Cahza da şiirlerinde sıklıkla istiâre sanatına başvurmuş ve anlatmak istediği kavramları muhatabın zihnine yakınlaştırmak için onu bir araç olarak kullanmıştır.

Dicle kenarında bulunan ‘Als adındaki manastırda rahibelerle eğlenceyi hayal eden Cahza, onların güzelliklerini şöyle dile getirmektedir:

وظباءً يتلون سِفْراً مِنَ الْإِنْ ... جِيلٍ، بَاكَزْنَ سُحْرَةً قُرْبَاناً

İncil’den bir bölüm okuyup sabah erken Kuddas ayinine koşan ceylanlarla eğleneceğim

لَا بِسَاتٍ مِنَ الْمُسُوحِ ثِيَابًا ... جَعَلَ اللَّهُ تَحْتَهَا أَغْصَاناً

Rahibelerin giydiği elbiseleri giyen ceylanlar...

Allah elbiselerin altında ince ve uzun dallar yaratmıştır

خَفِرَاتٍ، حَتَّى إِذَا دَارَتِ الْكَأْ؟ ... سٌ، كَشَفْنَ الثُّخُورَ وَالصُّلْبَانَا

Onlar başta çekingen davranırlar. Ancak şarap kadehleri dolaşmaya başlayınca göğüslerini ve haçlarını serip açmaya başlarlar

Birinci beyitte güzellik yönüyle rahibeler, ceylanlara benzetilmiştir. Müşebbehün bih olan *ظباء* ifadesi, müşebbeh konumunda olan *راهبات* anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu ifadede istiâre-i musarraha bulunmaktadır. İkinci beyitte yer alan *أغصاناً* kelimesinde de aynı durum söz konusudur. Zira narin, ince ve uzun olması bakımından rahibelerin bedenleri dallara benzetilmiş ve müşebbehün bih olan *أغصاناً* lafzı, müşebbeh durumundaki *أجساد* anlamında kullanılmıştır.

Şair Cahza dostlarından ayrılınca onlara olan özlemine dile getirerek şöyle demektedir:

رَحَلْتُمْ فَكَمْ مِنْ أَنَّةٍ بَعْدَ أَنَّةٍ ... مُبَيَّنَةً لِلنَّاسِ شَوْقِي إِلَيْكُمْ

(Yanımdan) göçtünüz, arkanızda ne çok inilti ve ıstırap çektim

İnsanlara size olan özlemimi ilan eden iniltiler

وَقَدْ كُنْتُ أَعْتَمْتُ الْجُمُوعَ مِنَ الْبُكََا ... وَقَدْ رَدَّهَا فِي الرِّقِّ حُزْنِي عَلَيْكُمْ

Halbuki göz kapaklarımı ağlamaktan azat etmiştim

Ancak size olan üzüntüm, onları köleliğe geri döndürdü

Şair ikinci beyitte yer alan *الجُمُوعَ* (göz kapakları) kelimesini, *العبيد*’e (kölelere) benzetmiş ve müşebbehün bih olan *العبيد*’i hazfetmiştir. Müşebbehün bih’in bir lazımı olan *أَعْتَمْتُ* fiili, istiârenin karinesidir. Dolayısıyla cümlede istiâre-i mekniyye bulunmaktadır.

Cahza aşağıdaki beyitlerde Cezîre bölgesinin doğasının güzelliğini ifade etmekte, baharda rengarenk çeşitli çiçeklerle süslendiğini belirtmekte ve çiçeklerin yan yana ve iç içe olmalarının güzel görüntüsünü tasvir etmek için istiâre sanatına başvurarak şöyle demektedir: (Tevhîdî, 1988/1408, s. 1/50)

سَقِيَا وَرَعِيَا لِلْجَزِيرَةِ مَوْطِنًا

Allah Cezîre bölgesini yağmursuz bırakmasın ve onu korusun!

نُورُهُ الْخَيْرِيُّ وَالْمِنْتَوْرُ

Rengarenk şebboy çiçekleriyle süslenmiştir

وَتَرَى الْبَهَارَ مُعَانِقًا لِنَفْسِجٍ

(Orada) Nergislerin menekşelerle kucakladığını görürsün

فَكَأَنَّ ذَلِكَ زَائِرٌ وَمَزُورٌ

Aralarındaki kucaklaşma birbirini ziyaret edenlerin arasındaki gibi içtendir.

Şairin *بَنَفْسِجٍ* ve *الْبَهَارَ مُعَانِقًا* ifadesinde istiâre-i mekniyye vardır. Zira *الْبَهَارَ* (Nergis) ve *بَنَفْسِجٍ* (Menekşe) kucaklayan iki insana benzetilmiştir. İtiârenin karinesi *مُعَانِقًا* ifadesidir. Çünkü kucaklaşma insana ait bir özelliktir.

5.3. Cinâs

Cinâs, anlamları farklı, yazılış ve okunuşları aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım veya nesirde bir arada kullanılmasıyla meydana gelen bir söz sanatıdır. (Şîrâzî, 1422, ss. 282-283) Manadan çok lafzın güzelleştirmesine yönelik olan söz konusu sanat, özellikle Abbâsî döneminde gerek şiir gerekse nesirde yoğun olarak kullanılmış ve etkili söz söyleme sanatının vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Bu dönemin önemli şairlerinden sayılan Cahza da şiirlerinin etkisinin daha çok olması için onları cinâs sanatıyla süslemiştir.

Cahza uzun bir şiirinde ‘Als köyünde bulunan meyhanede bir dostunu ziyaret ettiğini ifade etmekte, dostunun kendisine ikram ettiği şarabın parlaklık ve güzelliğini akik taşına, şimşeğe ve sevgilinin ağız kokusuna benzetmektedir. Şair yakın dostunu överek şöyle demektedir: (Hamevî, 1995, s. 4/145-146)

وَحَانَةٌ بِالْعَلْتِ وَسَطَ السُّوقِ... نَزَلْتُهَا وَصَارِمِي رَفِيقِي

Kılıcımla birlikte ‘Als köyünün çarşısının ortasında bulunan bir meyhaneye konuk oldum

عَلَى غَلَامٍ مِنْ بَنِي الْحَلِيقِ... بِكُلِّ فِعْلٍ حَسَنٍ خَلِيقِ

Benî Halika kabilesine mensup bir delikanlıya...

Bütün güzel fiilleri yapmaya yatkın olan bir delikanlıya...

Yukarıdaki şiirin ikinci beytinde yer alan *الْحَلِيقِ* ile *خَلِيقِ* sözcükleri arasında tam cinâs sanatı vardır.³ Zira her iki kelimenin harf sayıları, harflerinin hareketleri, çeşit ve tertipleri aynı olmakla birlikte anlamları farklıdır. Nitekim birinci *الْحَلِيقِ* kelimesi “kabilenin atasının adı”, ikincisi ise “yapmaya yatkın” anlamındadır.

Cahza’ya ait aşağıdaki beyitte bulunan *الرَّاحِ*, *رَاحِ* ve *الرَّيْحِ* kelimeleri arasında da cinâs vardır. *رَاحِ* ile *الرَّاحِ* kelimeleri arasında tam cinâs vardır. Bu iki kelime ile *الرَّيْحِ* sözcüğü arasında ise nâkıs cinâsın bir alt kısmı olan lâhik cinâs söz konusudur.⁴ Beyit şöyledir:⁵

³ Arap edebiyatında harflerinin sayıları, hareketleri, çeşit ve tertipleri aynı olup anlamları farklı olan iki sözcüğün bir arada kullanılmasına tam cinâs denilmektedir. (Teftâzânî, 2013, s. 682)

⁴ Lâhik cinâs: bir arada kullanılan cinâslı kelimelerde mahreçleri birbirinden uzak farklı harflerin bulunmasıdır. (Teftâzânî, 2013, s. 682)

⁵ Bu beytin tercümesine daha önce yer verilmiştir.

وَرَاخَ وَفَعَلُ الرَّاحِ فِي حَرَكَاتِهِ ... كَفِعَلِ نَسِيمِ الرِّيحِ فِي الغُصْنِ الغَضِّ

Cahza'nın yanında Karîs (ö. 324/936) adındaki şair şiir seslendirince sesinden rahatsızlık duymakta ve aşağıdaki beyitlerle onu imalı bir şekilde hiciv etmektedir: (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 1/190; Şeybânî, 1416, s. 3/420)

أَلَا سَقَّنِي قَدْحًا وَافِرًا ... يُعِينُ عَلَيَّ البَلْعَمِ الهَائِجِ

Hey! Bana dolu bir kadeh içirin

Harekete geçen balgama karşı bana destek olacak bir şarap

أَكَلْنَا قَرِيصًا وَعَتَى قَرِي ... صُنْ فَيُنَا عَلَيَّ شَرَفِ الفَالِجِ

Hep beraber ısırgan otunu yedik ve Kârîz bize şarkı söyledi

Bu sebeple neredeyse felç geçirecektik

Şiirde geçen birinci قَرِيصَ sözcüğü “ısırgan otu”, ikincisi ise “bir şair ismi” anlamında kullanılmıştır. Söz konusu iki kelime arsında tam cinâs sanatı bulunmaktadır.

5.4. Tıbâk

Şair Cahza'nın şiirlerinde sıklıkla başvurduğu söz sanatlarının başında tıbâk sanatı gelmektedir. Etkili bir anlatım tarzı olan tıbâk, anlamları birbirine zıt olan iki sözcüğü bir arada kullanmaktır. (Teftâzânî, 2013, s. 641) Tıbâk sanatı sayesinde anlatılmak istenilenler belirginleşmekte ve muhatap tarafından bilinir hale gelmektedir. Zira kavramlar, zıtları sayesinde daha iyi anlaşılmaktadır. Bu sebeple hitap ettikleri kitleyi sözleriyle etkilemek ve onlara aktarmak istedikleri kavramların fark edilir hale getirmek amacıyla birçok şair ve edip bu sanata başvurmuştur.

Cahza cimri birinin evine gitmekte, evinin etrafındaki bahçenin güzelliği onu hayran bırakmakta ve bu güzel bahçelerin kendisine değil cimri birine ait olmasına üzülmemektedir. Şair ziyaret ettiği cimri adamın bahçesini şöyle tasvir etmektedir: (Bağdâdî, 1421/2000, ss. 135-136)

دَخَلْتُ عَلَيَّ بِاخِلِ مَرَّةٍ ... وَجَنَّا بُسْتَانِهِ زَاهِرَهُ

Bir gün bir cimrinin evine gittim

Bahçesi rengarenk çiçeklerle parlıyordu

وَقَدْ قَابَلَ النُّورَ نَفْسَ السُّنُّورِ ... فَأَعْيُنُ زُؤَارِهِ حَائِرَهُ

Bahçedeki çiçekler örtülerin üzerinde işlemiş (güzel) desenleri andırıyordu

Bu sebeple onun ziyaretine gidenlerin gözleri şaşkınlık içindeydi

جَنَانٌ تُعَجَّلُ لِلْبَاخِلِينَ ... وَنَحْنُ نُؤَجَّلُ لِلْآخِرِهِ

Dünyada cimrilere nice cennetler verilmiştir

Biz ise (cennet sahibi olmak için) ahirete erteleniyoruz

Son beyitte yer alan نُؤَجَّلُ ile تُعَجَّلُ filleri arasında mütecânis tıbâk sanatı vardır.⁶

⁶ İki isim, iki fiil veya iki harf arasında gerçekleşen tıbâka mütecânis tıbâk denilmektedir. (Şîrâzî, 1422, s. 247.)

Aşağıdaki beyitlerde yoksulluk ve yaşlılıktan dolayı Bağdat'ın yakınındaki Bezûğa, Kirkin ve Ğummâ köylerine gidip eğlenemediği için hasret çeken Cahza, ikinci beyitte birbirinin zıt anlamlısı olan العُسْر ile اليُسْر kelimelerini aynı cümlede kullanarak tıbâk sanatına başvurmuştur. Beyitler şöyledir: (Hamevî, 1995, s. 4/209)

أَفْعَدَنِي الدَّهْرُ عَن بَرُوعَى وَكَرَى ... كَيْنَ وَعُتْمَى بِالْعُسْرِ وَالْكَبَرِ

Yoksulluk ve yaşlılığımdan dolayı zaman, Bezûğa, Kirkin ve Ğummâ'ya gitmeme engel oldu

وَلَيْسَ فِي الْأَرْضِ مُحْسِنٌ يَكْشِفُ ... الْعُسْرَ عَنِ الْمُعْسِرِينَ بِالْيُسْرِ

Yeryüzünde yoksulların çektiği sıkıntıyı kolaylıkla (onlara eziyet vermeden) kaldıracak bir iyilik sever yoktur.

قَوْمٌ لَوْ أَنَّ الْقَضَاءَ أَسْعَدَهُمْ ... ضُنُّوا عَلَى الْمُجْدِبِينَ بِالْمَطَرِ

(İçlerinde yaşadığım) güruh, kader onları mutlu ederse, kıtlık çekenlere yağmur bile yağdırmazlar

Cahza bir mecliste içki dağıtan bir hizmetçiyi anlatırken onun güzelliğini şöyle tasvir etmektedir: (Hamevî, 1995, s. 1/209)

وَفِي كَفِّهِ الْيُمْنَى شَرَابٌ مُورَدٌ ... وَفِي كَفِّهِ الْيُسْرَى بَنَانٌ مُعْصَفَرٌ

Sağ elinde kıpkırmızı bir şarap vardır, sol elinin parmakları usfur ile boyanmıştır

Şair zıt anlamlara sahip olan الْيُمْنَى ile الْيُسْرَى kelimelerini bir beyitte zikrederek tıbâk sanatını kullanmıştır.

5.5. Tevriye

Manayı güzelleştiren (muhassinât-ı ma'nevîyye) ve söz sanatlarının en önemlilerinden olan tevriye, gizli bir karineye dayanarak bir kelimenin yakın anlamı değil, uzak anlamının kastedilmesidir. (Teftâzânî, 2013, s. 652) Tevriye düşünülerek gerçeğine ulaşılabilirdi için estetik değeri yüksek bir söz sanatıdır. (Durmuş, 2012, ss. 41/45-47) Bu yüzden muhataplarını etkilemek için birçok edip bu sanatı sözlerinde kullanmıştır.

Cahza el-Bermekî Kâtip ve edip olan Ebû Bekr Muhammed b. er-Rebî' (ö.?)'yi kastederek şöyle seslemektedir: (Merzûbânî, 1402/1982, s. 455)

يَا رَبِّيعِي زَارِنِي بَعْدَكَ الْبَدْرُ ... رُ وَقَدْ كَانَ جَافِيًا لَا يَزُورُ

Ey Rebîim (hitap ettiği kişinin ismidir) senden sonra Bedir (sevgilisini kastediyor) beniz ziyaret etti. Hâlbuki o, çok soğuk davran ve hiç kimseyi ziyaret etmeyen bir kişiydi

Yukarıdaki şiirde yer alan رَبِّيعِي kelimesinde tevriye sanatı vardır. Zira bu kelimenin iki anlamı vardır. Biri, akla gelen ilk manası olan “bahar mevsimi”, diğer ise şairin hitap ettiği kişinin ismidir. Şair burada uzak anlamı kastedmiştir. Karinesi بَعْدَكَ ifadesidir. Yine الْبَدْرُ kelimesinde de tevriye vardır. Zira bu kelimeyle yakın anlamı olan “ay” değil, uzak anlamı olan sevgili kastedilmiştir. Bunun karinesi وَقَدْ كَانَ جَافِيًا لَا يَزُورُ ifadesidir. Zira bu ifade “ay” için kullanılmamaktadır.

Cahza'nın şiirlerinde tevriye sanatına örnek olabilecek tek şahid yukarıdaki beyittir. Başka bir örneğe rastlanmadığı için onunla yetinilmiştir.

5.6. Hüsnü't-Ta'lîl

Herhangi bir olay veya olguyu, gerçek nedeninin dışında hayâlî ve daha güzel bir nedene bağlayarak açıklama anlamına gelen hüsnü't-ta'lîl, ifadeye güzellik katmakta ve muhatabın dikkatini celbetmektedir. Çok olmasa da Cahza şiirlerinde bu edebî sanatı da kullanmıştır. Tespit edildiği kadarıyla iki şiirinde bu sanata başvurmuştur.

Daha önce de dile getirildiği gibi Cahza'nın gözlerinin patlak olması sebebiyle çirkin bir görünüme sahipti. Aşağıdaki beyitlerde gözlerinin patlak olmasını, hayâlî bir nedene bağlamış ve hüsnü't-ta'lîl yapmıştır: (Bağdâdî, 1421/2000, s. 200)

وَقَائِلَةٌ مَا دَهَى نَاطِرِيكَ ... فَعُلْتُ رُوَيْدِكَ إِنِّي دُهَيْبٌ

Nice kadınlar, “gözlerine ne oldu?” diye sordular

Ben, “sakin olun” dedim. Zira ben büyük bir belaya duçar oldum

فَرَضْتُ دَجَاجَةَ بَعْضِ الْمَلُوكِ ... فَمَا زِلْتُ أَصْفَعُ حَتَّى عَمِيْتُ

Ben bir kralın tavuğunu yedim

Bu sebeple kör olana kadar onun tarafından tokatlandım

Bilindiği üzere Cahza'nın gözlerinin patlak olmasının gerçek nedenin kral tarafından tokatlanması değildir. Ancak şair hüsnü't-ta'lîl yapmış ve gözlerinin bu durumda olmasını, kralın kendisini tokatlamasına bağlamıştır.

Cahza aşağıdaki beyitlerde de gözyaşlarının akmasının nedenin koşarak kaçan vuslata yetişmek olduğunu ifade etmektedir. Halbuki gözyaşlarının akmasının gerçek sebebi vuslata yetişmek değildir. Ancak şair hüsnü't-ta'lîl yapmış ve gözyaşlarının akmasını hayâlî bir sebebe bağlamıştır. Beyitler şöyledir: (Kâlî, 1344, s. 1/209)

وَمِنْ طَاعَتِي إِيَّاهُ أَمْطِرُ نَاطِرِي ... إِذَا هُوَ أَبْدَى مِنْ ثَنَابَاهُ لِي بَرْقًا

Ona tutkun olduğumdan gözlerimden yağmur yağdırırım

Ön dişlerinden bana şimşek gösterince

كَأَنَّ دُمُوعِي تُبْصِرُ الْوَصْلَ هَارِبًا ... فَمِنْ أَجْلِهِ بَجْرِي لِتُدْرِكَهُ سَبْقًا

Sanki gözyaşlarım hızla kaçan vuslatı görmektedir

Koşarak ona (vuslata) yetişsin diye gözyaşlarım akmaktadır.

Sonuç

Cahza el-Bermekî Abbâsî döneminde yetişen seçkin şairlerden birisidir. Şairliği yanında aynı zamanda büyük bir edib, kozmolog, musikîşinas ve birçok haberin râvisi olarak tanınmıştır. Abbâsî Halifelerinden İbnü'l-Mu'tez ve el-Mu'temed'in özel sohbetlerinde bulunmuş, onlara şiir inşâd etmiş ve bu sebeple اللّٰدِيم olarak nitelenmiştir. Gözlerinin dışa doğru çıkık olması nedeniyle Abbâsî Halifesi Abdullah b. Mu'tez tarafından Cahza lakabı takılmıştır. Söz konusu iki halifeye yakın olmakla birlikte ehl-i beyte sempati duyması, yönetimle araları bozulan Bermek ailesine mensup olması ve çirkin bir görünüme sahip olup kişisel temizliğine özen göstermemesi gibi

nedenlerle sarayın kapıları tamamen kendisine açılmamıştır. Bu bakımdan o, saraydan çok halk şairi olarak kabul edilmiş, seslendirdiği şiirler toplumda hızla yayılmış ve kitlelerin beğenisini kazanmıştır.

Kaynaklarda Cahza'nın edebî yönü vurgulanmış ve kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Birçok âlimden eğitim almış ve Arap edebiyatına ilgi duyan çok sayıda öğrenci onun ders halkalarına katılmıştır. Müzik, ahbâr ve şiirle ilgili olan eserler kaleme almıştır. Ancak eserlerinin hiç birisi günümüze ulaşmamıştır.

Büyük bir ahbâr ravisi olması hasebiyle Ebû Bekr es-Sûlî, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Ebü Ömer b. Hayeveyh ve el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ gibi çok sayıda râvi ve dilci; şair ve ediplerle ilgili aktardığı haberleri kendisinden rivayet etmiştir. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî ve Ebü'l-Feth Ubeydullah b. Ahmed en-Nahvî, Cahza'nın rivayet ettiği haberleri toplayarak Ahbârü Cahza adında birer eser kaleme almışlardır. İsfahânî'nin Ahbârü Cahza adındaki eseri, Arap edebiyatının önemli kaynaklarından sayılan el-Eğânî'nin temel kaynakları arasında yer almıştır.

Cahza el-Bermekî nüktedan, hoşsohbet, dost ve arkadaşlarıyla sıklıkla mizaha başvuran bir kişiliğe sahiptir. Yoksul bir hayat yaşamış ve şiir söyleyerek geçimini sağlamıştır. Bu sebeple kendisine karşı cimri davranan dostlarını ve yöneticileri şiirleriyle hiciv etmiştir. Yoksul oluşunu bazen kendisine mirasa bırakmayan anne-babasına, bazen de edebiyatla uğraşmanın uğursuzluğuna bağlamıştır.

Cahza, Dîvânü's-Şîr adında bir eser yazmış ve yazdığı şiirleri bu eserde bir araya getirmiştir. Ancak diğer eserleri gibi bu eseri de günümüze ulaşmamıştır. Ancak Arap edebiyatına dair yazılmış eserlerde ve hayatını ele alan kaynaklarda ona ait birçok şiir dağınık olarak yer almıştır. Şiirlerinde dilin tüm incelikleri kullanılmış, zarif bir üslubu uygulanmış, sıklıkla teşbih, istiare, cinâs, tıbâk ve tevriye gibi edebî sanatlara başvurulmuştur.

Kaynakça

- Şîrâzî, A. E. (1422). *el-Beliğ fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Mektebetü'lisânî'l-'Arab.
- Askalânî, E. (1390–1971). *Lisânü'l-mîzân*. Müessesetü'l-A'lemî.
- Dayf, Ş. (1995). *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (C. 1-10). Dârü'l-Ma'ârif.
- Durmuş, İ. (2012). Tevriye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 41, ss. 45-47). TDV Yayınları.
- Tevhîdî, E. H. (1988/1408). *el-Besâ'ir ve'z-zehâ'ir* (C. 1-10). Dârü Sâdır.
- İbnü'l-Cevzî, E. F. (1412/1992). *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem* (C. 1-19). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ebü'l-Ferece el-İsfahânî. (2008). *el-Eğânî*. Dârü Sâdır.
- Endelüsî, A. b. A. (ts.). *Simtü'l-le'âlî fi şerhi Emâli'l-Kâlî* (C. 1-2). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Hatîb el-Bağdâdî. (1421/2000). *el-Buhalâ'*. Dârü İbn Hazm.
- Hatîb el-Bağdâdî. (1422/2002). *Târîhu Bağdâd* (C. 1-16). Dârü'l-Garb'l-İslâmî.
- Husrî, E. İ. İ. (ts.). *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb* (C. 1-4). Daru'l-Cîl.
- İbn Akil, E. V. (1970). *el-Fünûn*. Dârü'l-Meşrik.
- İbn Hallikân. (1900). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân* (C. 1-7). Dârü Sâdır.
- İbn Manzûr. (1414). Krz. İçinde *Lisânü'l-'Arab* (3. bs, C. 1-15). Dârü Sâdır.

- İbnü'n-Nedîm. (1997). *el-Fihrist*. Dârü'l-Ma'rife.
- İbnü'r-Rûmî. (1423/2002). *Dîvânü İbni'r-Rûmî*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kâlî, E. A. İ. b. el-K. (1344). *el-Emâlî li'l-Kâlî* (C. 1-4). Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye.
- Kâtib Çelebî. (1941). *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (C. 1-2). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kehhâle, Ö. R. (ts.). *Mu'cemu'l-muellifîn* (C. 1-15). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Meczûb, A. T. (1409/1989). *el-Mürşid ilâ fehmi eş'âri'l-'Arab* (C. 1-5). Dârü'l-Âsâri'l-İslâmiyye.
- Merzûbânî, E. U. (1402/1982). *Mu'cemü's-şu'arâ'*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Müsta'simî, M. A. (1436/2015). *ed-Dürrü'l-ferîd ve beytü'l kasîd*. Darü'l-Kütübil-İlmiyye.
- Râgıb el-İsfahânî, E. K. H. (1420). *Muhâdarâtü'l-üdebâ' ve muhâverâtü's-şu'arâ' ve'l-büleğâ'*. Şirketu Dâri'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm.
- Safedî, (2000). *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (C. 1-29). Dâru İhyâi't-Turâs.
- Se'âlibî. (ts.). *el-İcâz ve'l-i'câz*. Mektebetü'l-Kahire.
- Se'âlibî. (ts.). *Hâssü'l-hâs*. Dâru Mektebeti'l-Hayât.
- Se'âlibî. (2003). *Simârü'l-kulûb fi'l-muzâf ve'l-mensûb*. el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Se'âlibî. (1403/1983). *Yetîmetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-'asr* (C. 1-4). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Sem'ânî. (1962). *el-Ensâb* (C. 1-13). Meclisu Dâireti'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye.
- Sezgin, F. (1411/1991). *Târîhu't-türâsi'l-Arabî* (Mahmûd Fehmî Hicâzî, Çev. C. 1-4). Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye.
- İbnü'l-Fuvatî, İ. (1416). *Mecma'î'l-âdâb fi mu'cemi'l-alkâb*. Müessesetü't-Tibâati ve'n-Neşr.
- Teftâzânî, S. (2013). *el-Mutavvel şerhu Telhîsi'l-Miftâh*. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Uzun, M. İ., & Arslan, A. T. (2010). Takriz. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 472-474). TDV Yayınları.
- Vatvât, M. (2008/1429). *Gurerü'l-hasâ'isi'l-vâziha ve 'urerü'n-nekâ'isi'l-fâziha*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hamevî, Y. (1993). *Mu'cemu'l-udebâ'* (C. 1-7). Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Hamevî, Y. (1995). *Mu'cemu'l-büldân*. Dâru Sâdir.
- Yûsî, E. A. (1401/1981). *Zehrü'l-ekem fi'l-emssâl ve'l-hikem*. Dârü's-Sekâfe.
- Yûsuf, M. H. R. (1418). *Tekmiletü mu'cemi'l-müellifîn*. Dârü İbn Hazm.
- Zehebî. (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (C. 1-25). Müessesetü'r-Risâle.
- Ziriklî. (2002). *el-A'lâm*. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.